

Recepcia noriem Tridentského koncilu o manželstve v Uhorsku v 16. a 17. storočí

Andrej Krivda, Lukáš Sekerák

<https://doi.org/10.54937/nhe.2025.14.2.43-62>

Reception of the Council of Trent's norms on marriage in Hungary in the 16th and 17th centuries

Abstract: *This historical study offers an in-depth analysis of the reception and implementation of the Council of Trent's marriage legislation in the Kingdom of Hungary during the 16th and 17th centuries, a period marked by political fragmentation, Ottoman occupation, and confessional conflicts. The research focuses on the decree Tametsi, which introduced the canonical form of marriage, and examines how this norm was gradually enforced despite the absence of formal promulgation. Through a historical-legal approach, the article investigates diocesan and provincial synods (1560, 1611, 1629) and the role of leading prelates such as Mikuláš Oláh and Peter Pázmány in shaping matrimonial discipline. It highlights the interplay between universal canon law and local customary practices, showing how the principle of *usu receptum* granted binding force to Tridentine norms over time. The study demonstrates that clandestine marriages, common until the late Middle Ages, were systematically eliminated by requiring the presence of a parish priest and witnesses, introducing mandatory banns, and standardizing liturgical practice through the *Rituale Strigoniense*. By situating these developments within broader processes of Catholic restoration and confessionalization, the article contributes to understanding the dynamics of legal reception and ecclesiastical reform in early modern Central Europe. It argues that the Hungarian case exemplifies a unique model of normative integration, where persistent pastoral efforts and synodal legislation compensated for the lack of formal legislative acts, ultimately aligning Hungary with the post-Tridentine legal framework.*

Keywords: *Council of Trent, Tametsi decree, Hungarian marriage law, Rituale Strigoniense, recatholization.*

Úvod

Predkladaná historická štúdiá sa zameriava na analýzu vývoja manželského práva a disciplíny v Uhorsku v turbulentnom období 16. a 17. storočia. Manželstvo, ako inštitút stojaci na priesočníku sakrálneho a profánneho, prechádzalo v tomto období zásadnými zmenami, ktoré boli iniciované nielen vnútornou potrebou Cirkvi, ale aj vonkajšími tlakmi.

Motiváciou pre tento výskum je špecifická situácia Uhorského kráľovstva, ktoré sa po katastrofálnej bitke pri Moháči v roku 1526 ocitlo v stave politického i cirkevného rozvratu. Rozpad cirkevnej štruktúry, vakancia biskupských stolcov a rýchle šírenie reformácie vytvorili prostredie, v ktorom sa tradičná katolícka disciplína uvoľnila a vznikol priestor pre právnu neistotu.

Cieľom štúdie je preskúmať proces recepcie manželského práva definovaného Tridentským koncilom, predovšetkým dekrétu *Tametsi*, do partikulárneho práva Uhorska. Štúdia si kladie otázku, akým spôsobom a s akou úspešnosťou sa cirkevná hierarchia – reprezentovaná osobnosťami ako Mikuláš Oláh, František Forgáč či Peter Pázmány – snažila implementovať univerzálne normy v špecifickom uhorskom kontexte, kde pretrvávali staré zvykové formy uzatvárania manželstva a kde bola silná prítomnosť protestantizmu.

Metodologicky práca vychádza z historicko-právnej analýzy záverov diecéznych a provinciálnych synod konaných v Ostrihomskej provincii (najmä synody v rokoch 1560, 1611 a 1629). Prostredníctvom komparácie synodálnych dekrétov s vtedajšou spoločenskou realitou štúdia sleduje, ako sa menilo chápanie formy vzniku manželstva – od súkromného aktu k verejnému liturgickému úkonu. Zároveň sa práca snaží objasniť polemickú otázku právnej záväznosti tridentských dekrétov v Uhorsku, ktorých formálna promulgácia narážala na prekážky, a overuje hypotézu o ich platnosti na základe princípu *usu receptum*.

Manželské právo pred Tridentským koncilom

Vznik manželstva a s tým súvisiace ďalšie otázky ako platnosť manželstva, manželské prekážky a pod., teda tzv. osobné manželské právo, bolo v Uhorsku odvodené alebo výslovne prebraté z kánonického práva.¹ Tento stav pretrval až do obdobia osvietenstva v 18. storočí.² Dobré to vyjadril jeden z uhorských civilistov a kánonistov, Pavol Khlósz (žijúci v 18. storočí): „*Všetky aj jednotlivé manželské veci sa definujú v Uhorsku konformne podľa práva kánonického (conformiter iuri canonico in Ungaria definienda)*...“³ Naproti tomu manželské majetkové právo v celých uhorských dejinách vždy patrilo do výlučnej právomoci svetského

¹ Právny základ kánonických predpisov uznalo svetské uhorské právo napr. v zák. čl. III/1462, XXV/1552, XXVII/1563, XXV/1567, LXX/1618, XV/1647, XX/1791. Aplikovala sa tiež striktná výsada výlučnosti cirkevných súdov vo veciach manželských: „*matrimonia reguntur iure poli et non iure fori*“ (manželstvá sa riadia právom nebies, nie súdu). Porov. ŠVECOVÁ, Adriana. „Čo Boh spojil, nech človek nerozlučuje“ (Mt 19,6) – separácia od stola a lôžka na príklade sporu manželov Huberovcov z počiatku 19. storočia. In *Studia Historica Nitriensia*, 2013, roč. 27, č. 2, s. 361. <https://doi.org/10.17846/SHN.2023.27.2.358-376>

Vynucovanie noriem manželského práva a rozhodnutí cirkevných súdov (do ktorých právomoci riešenie manželských sporov katolíkov patrilo) zabezpečovala svetská moc poskytujúca tzv. svetské rameno (*brachium saeculare*). Porov. ŠVECOVÁ, Adriana – VLADÁR, Vojtech. Causae matrimonii v uhorskej kánonistike a cirkevno-súdnej praxi prvej polovice 19. storočia. In *Historický časopis*, 2024, roč. 72, č. 1, s. 25 – 47. <https://doi.org/10.31577/histcaso.2024.72.1.2>

² Prvé zásahy v dobe osvietenstva súviseli s problematikou tzv. zmiešaných manželstiev (*matrimonia mixtae religionis*). Keďže kánonické manželstvo bolo možné uzatvoriť len medzi katolíkmi, bolo potrebné riešiť otázku kto a za akých podmienok má sobášiť snúbencov rozličnej konfesie. Porov. ŠOLTÉS, Peter. Konfesionálne zmiešané manželstvá v Uhorsku. Právne normy a sociálna prax do roku 1848. In *Historický časopis*, 2014, roč. 62, č. 3, s. 415 – 446.

³ KHLÓSZ, Paul. *Praxis. Seu forma processualis fori spiritualis in Mariano-apostolico Hungariae regno usu recepta*. Tyrnaviae, 1756, s. 228.

práva. Uhorskej svetskej moci tak prináležalo rozhodovať aj spory týkajúce sa občiansko-právnych účinkov manželstva (najčastejšie majetkovej povahy).⁴

Najstaršími historicky doloženými formami vzniku manželstva v Uhorsku sú únos ženy a kúpopredaj ženy.⁵ Z druhej menovanej formy sa časom vyvinula manželská zmluva (z predaja nevesty ostala len forma a symbolika) a manželstvo sa uzatváralo konsenzuálne.⁶

Cirkev sa s postupujúcou kristianizáciou snažila vplývať nielen na morálnu stránku manželstva (monogamia, zákaz niektorých starších a starobyľých zvyklostí, ako napr. levi-rátu atď.),⁷ ale aj na formu vzniku manželstva. Prechod od vyššie zmienených starších foriem sa však dial len pozvoľne a musel rešpektovať miestne obyčaje a sobášne zvyklosti nezriedka aj pohanského pôvodu. Cirkev uplatňovala z hľadiska posudzovania vzniku manželstva od počiatku zásadu *consensus facit nuptias*.⁸ Pokiaľ ide o formu vyjadrenia tohto súhlasu (*consensus*) spočiatku postačoval len samotný súhlas a nevyžadovalo sa jeho prejavenie pred kňazom a svedkami. Uzavretie manželstva sa chápalo ako svetský úkon a sva-dobná zmluva uzavretá medzi dvoma stranami sa považovala za súkromnú záležitosť zúčastnených (mohla sa uskutočniť a aj sa uskutočňovala v súkromných obydlíach – mimo sakrálného priestoru).⁹ Neskôr kráľ Koloman (1095 – 1116) stanovil, že sobáš sa má konať v kostole za prítomnosti kňaza, pred cudzími svedkami, so súhlasom oboch strán a odovzdaním snubného daru (*signum subarrhationis*).¹⁰ Manželstvo uzavreté bez prítomnosti kňaza bolo označované ako tajné (*matrimonium clandestinum*) a považované za neplatné. Zákaz tajných manželstiev však v praxi nebol dodržiavaný a uzatváranie manželstva v súkromí bolo pomerne bežné ešte aj na konci 15. storočia. Aj keď sa napokon presadilo potlačenie tajných manželstiev, pozostatky pôvodných starobyľých zvykov

⁴ LACLAVÍKOVÁ, Marianna. Formovanie úpravy majetkových vzťahov medzi manželmi (od vzniku uhorského štátu do prvej československej kodifikácie rodinného práva). Bratislava: Veda, 2010, s. 21 – 22.

⁵ Únos ženy zakázal už prvý uhorský kráľ Štefan. Previnilec bol povinný vrátiť unesenú ženu rodičom a zaplatiť odškodné. Porov. *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000 – 1895, diel 1, 1000 – 1526*. Budapest, 1899, Štefan I. Liber II, caput 25 (De raptu puellarum), s. 31. Na konci 11. storočia kráľ Koloman vyňal únos ženy spod kompetencie svetských sudcov a odkázal ho do oblasti cirkevného práva. Porov. *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000 – 1895, diel 1, 1000 – 1526*. Budapest, 1899, Koloman Liber I., caput 59 (De raptu mulierum), s. 112.

⁶ LUBY, Štefan. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: Iura edition, 2002, s. 311 – 313.

⁷ Prijatie krstu nepredstavovalo samo o sebe v spoločnosti veľký problém, no oveľa ťažšie bolo presadiť kresťanské morálne normy do života spoločnosti, ktoré zasahovali do všetkých oblastí ľudského života. Presadiť v Uhorsku monogamné kresťanské manželstvo tak nebolo jednoduché. Presadenie kresťanských princípov manželstva a morálky, bol proces, ktorý trval niekoľko storočí. Niektoré rozporné praktiky sa podarilo odstrániť hneď, od iných (požiadavka na prísnu monogamiu) sa upúšťalo len pomaly. Porov. DVOŘÁKOVÁ, Daniela. Manželstvo uhorskej šľachty. In KRAS, Piotr – NODL, Martin. (ed.) *Manžeství v pozdním středověku: rituály a obyčaje*. Praha: Filosofia, 2014, s. 227 – 236.

⁸ Cirkev tu prebrala rímskoprávne konsenzuálne poňatie vzniku manželstva, opierajúce sa o zmluvnú slobodu snúbencov.

⁹ DVOŘÁKOVÁ, Daniela. Manželstvo uhorskej šľachty, s. 227 – 236.

¹⁰ *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000 – 1895, diel 1, 1000 – 1526*. Budapest, 1899, Štefan I. Liber II, caput 15, s. 126: „De desponsatione conjugalī placuit sanctae synodo: ut omnis conjugalīs desponsatio in conspectu ecclesiae, praesente sacerdote, coram idoneis testibus, aliquo signo subarrhationis et consensu utriusque fieret; aliter non conjugium, sed opus fornicationis reputetur.“

a obyčají sprevádzajúcich pôvodné súkromné „uzatváranie manželstva“ sa v rurálnej spoločnosti zachovali v podobe folklórnych a ľudových zvykov (niektoré z nich dokonca až do dnes).¹¹

V súvislosti s rozvojom cirkevnoprávnej náuky o manželstve v 12. a 14. storočí (sa ustálila doktrína o manželstve a tiež jeho podstatné konštitutívne prvky i procesné normy spojené so súdnymi spormi o neplatnosť manželstva) bol na IV. Lateránskom koncile v roku 1215 zavedený inštitút ohlások (*banna, proclamationes*). V Uhorsku bolo toto nariadenie potvrdené na budínskej synode v roku 1279, ktorá v článku 120 prikazovala, aby kňaz pred samotným sobášom vykonal verejné ohlásky. V praxi sa toto nariadenie presadzovalo len veľmi ťažko a v Uhorsku trvalo jeho zavedenie pomerne dlhú dobu. Ignorovanie tejto povinnosti pretrvávalo ešte aj v 15. storočí.¹² Zmyslom ohlások bolo zverejnenie sobáša, aby sa tak umožnilo odhaliť existenciu prípadných manželských prekážok.¹³

Vo vzťahu Cirkvi k vzniku manželstva možno podľa Lubyho¹⁴ rozlíšiť tieto tri etapy:

1. Požehnanie (*benedictio*)
2. Cirkevné ohlásenie (*professio*)
3. Vyjadrenie súhlasu pred tvárou cirkvi

Tridentský koncil zadefinoval povinnú formu (tzv. kánonickú formu) vzniku manželstva.¹⁵ V podstate uznal skoršiu náuku o materiálnych náležitostiach vzniku manželstva a následne precizoval dovtedy vágne formálnoprávne normy, zachoval formálnu povinnosť troch ohlások a potvrdil neplatnosť tajných manželstiev. Zachoval sa tiež zákaz uzatvoriť manželstvo lžou, podvodom a násilím. Manželstvo sa kánonicky uzavrelo slávnostným a verejným vyjadrením súhlasu (*consensus*) pred orgánom cirkvi a pred dvoma svedkami, pričom tomu mali predchádzať ešte ohlásky.¹⁶

Pokiaľ ide o samotnú vonkajšiu formu vyjadrenia súhlasu (obrad), tá bola plne v kompetencii Katolíckej cirkvi, pochopiteľne bez akýchkoľvek ingerencií zo strany svetského práva. V uhorských podmienkach sa obrad uzatvárania manželstva v jeho potridentskej forme nachádzal v *Rituale Strigoniense* z roku 1625.¹⁷

Situácia v Uhorsku v období Tridentského koncilu

V 16. storočí Cirkev v Uhorsku prežíva obdobie veľkých zmien, rovnako ako ďalšie krajiny Európy. Hoci turecká hrozba bola vždy vážnejšia, politickí predstavitelia ju nebrali do úvahy a svoju autoritu používali len na upevnenie si svojich mocenských pozícií. Sultán

¹¹ Pozri napr. KOMOROVSKÝ, Ján. *Tradičná svadba u Slovanov*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1976.

¹² DVOŘÁKOVÁ, Daniela. Manželstvo uhorskej šľachty, s. 227 – 236.

¹³ LUBY, Štefan. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*, s. 314.

¹⁴ LUBY, Štefan. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*, s. 313.

¹⁵ Viac pozri napr. HRDINA, Antonín Ignác. Tridentský dekret Tametsi. In *Revue církevního práva*, 1998, roč. 11, č. 3, s. 323 – 347.

¹⁶ Neskoršie bola táto skutočnosť formulovaná slovami Ignatia Franka: „vychádzajúc z Tridentského koncilu, nič iné sa nevyžaduje, len vzájomné súhlasné vyhlásenie v prítomnosti domáceho kňaza a dvoch svedkov“. Porov. ŠVECOVÁ, Adriana. Kánonické manželstvo v Uhorsku na prahu modernej doby (všeobecný hmotnoprávny základ). In *Revue církevního práva*, 2015, roč. 21, č. 3, s. 23 – 44.

¹⁷ DVOŘÁKOVÁ, Daniela. Manželstvo uhorskej šľachty, s. 227 – 236.

Sulejman rozohnal 29. augusta 1526 narýchlo zhromaždené uhorské vojsko v bitke pri Moháči a otvoril si tak bránu do Uhorska s cieľom podmaniť si celú kresťanskú Európu. V tejto bitke zomrela väčšina veliteľov uhorského vojska, dvaja arcibiskupi a piati biskupi. Samotný kráľ sa pri úteku utopil.

Bitka pri Moháči mala teda katastrofálne následky. V Uhorsku ostalo päť biskupov, ale ich počet sa veľmi rýchlo zmenšil vďaka skorým úmrtiam niektorých z nich. Na dlhé obdobie preto ostali niektoré diecézy vakantné. To zapríčinilo uvoľnenie cirkevnej disciplíny a stratu citlivosti v dogmatickej a liturgickej oblasti. V tomto období cirkevnej a politickej anarchie upadli i mnohé kláštory a neexistovali inštitúcie, ktoré by formovali a vzdelávali kňazov.¹⁸

Štefan I., uhorský kráľ v rokoch 997 – 1038, zorganizoval kráľovstvo z politického i náboženského hľadiska: zmenou štátneho zriadenia a prijatím kresťanstva. Svoje kráľovstvo rozdelil na 10 diecéz a v Ostrihome zriadil arcidiecézu. V 14. storočí boli hranice diecéz preusporiadané. Organizačné jednotky Cirkvi sa viac menej zhodovali s politickým rozdelením teritória.¹⁹

Po bitke pri Moháči v roku 1526 prešlo územie takmer všetkých diecéz do tureckej správy. Po páde Ostrihomu do rúk Turkov v roku 1543 bol ostrihomský arcibiskup spolu s kapitulou kanonikov donútený utiecť na sever, za Dunaj. Za sídlo si zvolil Trnavu a Bratislavu, kde arcibiskupi rezidovali až do roku 1822, kedy sa vrátili do Ostrihomu. Rovnako jágerský biskup sa utiahol do Jasova a Košíc. Môžeme povedať, že Uhorsko sa po tureckej invázii obmedzilo na územie dnešného Slovenska.²⁰

16. storočie bolo tiež poznačené vplyvom humanizmu a renesancie. Nemožno zakryť jeho hlboký náboženský charakter. Ten sa prejavil v mnohých fundáciách v prospech Cirkvi, v stavbe impozantných kostolov, v umeleckých dielach, vo vytváraní konfraternít a dobročinných inštitútov. To všetko naznačuje, že negatívny či nepriateľský postoj k Cirkvi nebol rozšírený a bežný. V závere stredoveku možno pozorovať zvýšenú intenzitu náboženského života: hojná účasť na slávení sviatkov, ktoré sa postupne pretvárali na ľudové sviatky, účasť na liturgii a kázaní. Dôkaz tejto zbožnosti sa ponúka aj v umeleckej tvorbe danej doby. Humanizmus znamenal voľnosť myšlienok a v teológii sa prejavil novým smerovaním, charakteristickým zdôrazňovaním Svätého písma. Už pred protestantskou reformáciou jestvovalo veľké biblické hnutie.

Počas vlády Mateja Korvína (1443 – 1490) dosiahol kultúrno-náboženský život v Uhorsku veľký rozmach v stavebníctve (gotické kostoly) a v sochárstve, ktoré ale boli vnútorne poznačené myšlienkami renesancie. Náboženská zaostalosť ľudu bola následkom veľkej nevzdelanosti kléru. V tejto situácii začínajú do Uhorska prenikať myšlienky reformácie. Vonkajšiu anarchiu nasledovala vnútorná. Klérus bol slabo vzdelaný v teológii

¹⁸ NEPŠINSKÝ, Vojtech. *Liturgia na Slovensku v období Tridentského koncilu*. Bádín: Kňazský seminár sv. Františka Xaverského, 1998, s. 15 – 16.

¹⁹ CHALOUPECKÝ, Václav. *Staré Slovensko*. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 1923, s. 191.

²⁰ JUDÁK, Viliam. Náboženská situácia na Slovensku v XVII. storočí z pohľadu vatikánskych dokumentov. In DO-
RUEA, Ján. (ed.) *Obdobie protireformácie v dejinách slovenskej kultúry z hľadiska stredoeurópskeho kontextu*. Bratislava :
Slavistický kabinet SAV, 1998, s. 9.

a v duchovnom živote. Tieto nedostatky sa ešte viac prejavili po zničení vonkajšej cirkevnej štruktúry v dôsledku tureckého vpádu.

Reformačné hnutie dorazilo do Uhorska ešte pred bitkou pri Moháči, po roku 1520. Na severe Uhorska (dnešné územie Slovenska) sa nachádzali mnohé nemecké banícke mestá (napr. Kremnica, Banská Štiavnica, Banská Belá). Panovníci presídlili nemeckých osadníkov a usadili ich v baníckych oblastiach, čím v Uhorsku vznikli nemecké oblasti, ktorým boli udelené osobitné privilégia. Mohli napríklad posielat' svoje deti na štúdiá do Nemecka. Študenti a nemeckí obchodníci priniesli nové reformačné myšlienky na sever Uhorska, zvlášť do týchto nemeckých oblastí, kde okrem rozširovania protestantských kníh pozývali aj protestantských kazateľov. Nemecká menšina považovala protestantizmus za národnú otázku a podporovala jeho šírenie.²¹

Uhorská šľachta bola spočiatku proti šíreniu reformačných myšlienok, nakoľko považovala protestantizmus za nebezpečný, keďže mohol podkopat' jednotu potrebnú na prekonanie tureckého nebezpečenstva. Situácia sa stala oveľa vážnejšou po bitke pri Moháči. Ľudia si často ani nevšimli žiadnu zmenu. Pozvaní kazatelia a kňazi, ktorí odpadli od Katolíckej cirkvi, zachovávali najprv katolícke obrady, ale v kázňach spochybňovali katolícku vieru a Cirkev.

Zákony vydané proti protestantom sa uplatňovali predovšetkým proti kalvínom a anabaptistom. Odpor katolíkov a luteránov voči týmto dvom vyznaniam bol taký silný, že v Uhorskom sneme boli v roku 1548 proti nim vydané prísne zákony. Kráľ Ferdinand nariadil svojim komisárom potláčať už v zárodku kalvínov aj anabaptistov. Mestá zo strachu, že by upadli do nemilosti kráľa, písomne zostavovali svoje vyznania viery.²² V Prešove bolo zostavené *Confessio Pentapolitana*, nazývané podľa počtu miest, ktoré ho podpísali. Toto vyznanie pripravil Leonard Stöckel, riaditeľ školy v Bardejove a obsahovalo 20 článkov. Kladie sa v ňom dôraz na Cirkev jednu, svätú a katolícku, pričom sa nespomínajú problematické body spôsobujúce rozpory medzi luteránmi a katolíkmi. V roku 1558 *Confessio Pentapolitana* prijal kráľ Ferdinand.

Na základe *Confessio Pentapolitana* bolo v roku 1559 zostavené *Confessio Hep-
tapolitana*. Išlo o vyznanie siedmich baníckych miest. Obsahovalo 21 článkov, ktorých obsah sa už viac odkláňal od katolíckej viery. Po Tridentskom koncile, v roku 1569, bolo zostavené tretie vyznanie – *Confessio Scepusiana*, ktoré sa katolíckej viere vzdialilo ešte viac.²³

Veľký vplyv na šírenie Lutherových myšlienok mala prvá teologická protestantská škola, zároveň vybavená tlačiarňou. V roku 1581 vychádza v Bardejove v slovenčine Lutherov katechizmus. Šírenie reformácie bolo tiež závislé od postoja panovníkov: Ferdi-

²¹ NEPŠINSKÝ, Vojtech. *Liturgia a Slovensku v období Tridentského koncilu*. s. 17 – 18.

²² DUFKA, Vlastimil. *Cantus Catholici (1655): Il primo libro stampato dei canti cattolici per la liturgia e per la catechesi in Slovacchia. Analisi storica, liturgico – musicale e pastorale*. Trnava: Dobrá kniha, 2007, s. 82.

²³ BUCKO, Vojtech. *Mikuláš Oláh a jeho doba*. Bratislava: Vedecké ústavy mesta Bratislavy, 1940, s. 102 – 107.

nand I. (1526 – 1564) sa snažil pomôcť arcibiskupovi Mikulášovi Oláhovi v obrane katolíckej viery, zatiaľ čo Maximilián II. (1564 – 1567) podporoval protestantizmus. Po ňom panoval Rudolf II. (1567 – 1608), ktorý sa snažil podporiť katolícku rekatolizáciu.²⁴

Protestanti boli na začiatku 17. storočia už väčšinou. Požadovali rovnoprávnosť s katolíkmi a snažili sa obmedziť jezuitov, ktorí predstavovali významnú podporu pre katolícku vieru. Nový kráľ Matej II. v roku 1608 nastolil mier s protestantmi, ktorý sa od toho momentu tešili náboženskej slobode. Jasné oddelenie protestantov od katolíkov sa neskôr završilo na Žilinskej synode v roku 1610, na ktorej protestanti – luteráni – ustanovili svoju cirkevnú organizáciu nezávislú od katolíckej.²⁵

Katolícka cirkev bola podľa civilných zákonov jedinou oficiálnou cirkvou, čo platilo napriek rýchlo sa šíriacej protestantskej reformácii. Rýchlosť reformácie potvrdzujú niektoré fakty – napríklad z 275 kníh vydaných na konci 16. storočia bolo 244 protestantských a len 31 katolíckych.²⁶

Značné úsilie na prekonanie tejto novej situácie v zložitých časoch vyvinul ostrihomský arcibiskup Mikuláš Oláh (1553 – 1568), ktorého podporoval aj kráľ Ferdinand.

Arcibiskup Oláh založil v Trnave už v roku 1566 seminár na formáciu a vzdelávanie kňazov, čo bolo jednou z požiadaviek Tridentského koncilu. Arcibiskup si bol dobre vedomý toho, že vzdelanie kňazov je v boji s reformáciou kľúčové.²⁷ Nástupca arcibiskupa Oláha, Anton Vrancsics (1568 – 1573), už však neprejavoval tak veľké úsilie ako jeho predchodca. Po ňom ostal biskupský stolec uprázdnený až do roku 1596. Dielo, ktoré začal arcibiskup Oláh, teda zostalo nedokončené a zložitá náboženská situácia pretrvávala aj počas panovania Rudolfa II. (1576 – 1612).

Situáciu možno lepšie porozumieť za pomoci polemických kníh tej doby. Predovšetkým je potrebné spomenúť spis proti Katolíckej cirkvi švajčiarskeho luteránskeho kazateľa Štefana Magyariho. Vo svojej knihe nazvanej „O príčine úpadku v krajine a vhodných riešeniach“ dokazuje, že katolícka viera má všetky znaky falošnej viery. Je nová, pravdy viery sú výmyslami pápežov. Zahŕňa dokonca modlárstvo, lebo svätí, ale i pápež, sú uctievaní ako modly a katolícki kňazi žijú pohoršujúcim životom. Katolícka cirkev sa podľa neho už dávno odklonila od pravého Kristovho učenia.²⁸

Nitriansky biskup František Forgáč (biskupom v Nitre bol v rokoch 1596 – 1607) sa teda rozhodol pozvať Petra Pázmánya do svojho letného sídla v Radošinej, aby pripravil odpoveď na Magyariho spis. Táto jeho odpoveď bola vydaná v roku 1602 s názvom „Odpoveď na knihu Štefana Magyariho: O príčine úpadku v krajine“.

Peter Pázmány sa odvolával na mnohé historické skutočnosti a tým preukázal, že pravdy viery, ktoré Magyari kritizoval ako výmysly pápežov, sa nachádzajú už v evanjeliách a v starobylej kresťanskej tradícii. Pripustil fakt, že medzi učením Luthera a kresťanskou

²⁴ DUFKA, Vlastimil. *Cantus Catholici* (1655): *Il primo libro stampato dei canti cattolici per la liturgia e per la catechesi in Slovacchia*, s. 83 – 84.

²⁵ Porov. ŠPIRKO, Jozef. *Cirkevné dejiny II*. Turčiansky sv. Martin: Neografia, 1943, s. 248.

²⁶ JUDÁK, Viliam. Náboženská situácia na Slovensku v XVII. storočí z pohľadu vatikánskych dokumentov, s. 10.

²⁷ BUCKO, Vojtech. *Mikuláš Oláh a jeho doba*, s. 178.

²⁸ JUDÁK, Viliam. Náboženská situácia na Slovensku v XVII. storočí z pohľadu vatikánskych dokumentov, s. 10 – 11.

tradíciou prvých storočí je istá zhoda. Táto by však bola viac potrebná v tézach, ktoré oddeľujú protestantov a katolíkov.

Pázmány trval na tom, že mnohé obvinenia proti pápežom a kňazom sú bez akéhokoľvek podkladu. Ak sa podľa neho niekto chce vzdať starobylej viery preto, že niektorí učitelia sú zlodejmi, nech sa jej nevzdáva, ale nech najprv hľadá a nájde vieru, kde by všetci boli nevinní a svätí. Pázmány upriamil pozornosť na násilie protestantov v Anglicku a vo Francúzsku. Pokiaľ ide o obvinenie z modloslužby, preukázal, že Katolícka cirkev neprejavuje stvoreniu takú úctu, ktorá patrí Bohu.²⁹

Po vzbure Štefana Bočkaja protestanti získali viedenským mierom v roku 1608 náboženskú slobodu a rovnoprávnosť s katolíkmí. Tento mier umožnil slobodný a nezávislý rozvoj protestantizmu na území Slovenska. Následne na Žilinskej synode v roku 1610 luteráni ustanovili svoje náboženské štruktúry.³⁰

František Forgács, už ako ostrihomský arcibiskup (1607 – 1615), protestoval proti Žilinskej synode a znova pozval jezuitu Petra Pázmány, aby polemizoval s protestantmi.

V tomto období Pázmány pripravil niektoré polemické spisy: *Peniculus papporum apologiae Solnensis conciliabuli*, *Logi Alogi*, *Isteni igazsága vezerlő kallauz*.³¹

Po svojom menovaní za ostrihomského arcibiskupa sa Peter Pázmány (1616 – 1637) snažil ovplyvniť politický vývoj a zosúladiť záujmy Cirkvi a kráľovstva. Musel ale pretrpieť mnohé nespravodlivosti. Synoda v Banskej Bystrici ho v roku 1620 vyhnala z krajiny a arcibiskup sa utiahol do exilu vo Viedni. Z tohto dôvodu hodnostári Katolíckej cirkvi žiadali o pomoc kráľa Ferdinanda a pápeža Pavla V. (listom z 9. januára 1621).³²

V roku 1622 poslal Pázmány spolu s ďalšími uhorskými biskupmi Kongregácii pre šírenie viery Memorandum, v ktorom opisoval situáciu Katolíckej cirkvi v Uhorsku. Išlo o osobitnú situáciu, nakoľko biskupi boli nútení nechávať vo farnostiach aj nehodných kňazov, keďže vhodnejších nebolo. Odvolať ich z farností by znamenalo nechať upadnúť do protestantizmu aj to málo, čo ešte ostalo katolícke. Preto navrhoval obnovu zahŕňajúcu hlavne riadne vzdelávanie kléru. Memorandum poslúžilo ako podnet na podporu Katolíckej cirkvi v Uhorsku zo strany Kongregácie, ktorá trvala asi dve storočia.³³

Arcibiskup Peter Pázmány pripisoval kľúčovú úlohu vzdelávaniu kňazov. Príčinou úpadku Katolíckej cirkvi v Uhorsku boli podľa neho nevedomí kňazi, ktorí veľmi ľahko prijímali novú náuku. Pázmány musel tiež zápasiť s nedostatkom kňazov. V rokoch 1622 – 1633 boli pre Ostrihomskú arcidiecézu vysvätení len 52 kňazi.³⁴ Za účinný nástroj považoval arcibiskup prítomnosť Spoločnosti Ježišovej a zakladanie škôl všetkých stupňov.

²⁹ JUDÁK, Viliam. Náboženská situácia na Slovensku v XVII. storočí z pohľadu vatikánskych dokumentov, s. 12.

³⁰ DUFKA, Vlastimil. *Cantus Catholici (1655): Il primo libro stampato dei canti cattolici per la liturgia e per la catechesi in Slovacchia*, s. 84.

³¹ JUDÁK, Viliam. Náboženská situácia na Slovensku v XVII. storočí z pohľadu vatikánskych dokumentov, s. 13 – 14.

³² ZLATOŠ, Štefan. Z dejín Trnavskej univerzity. In BANÍK, Andrej. (ed.) *Pamiatke trnavskej univerzity 1635 – 1777*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1935, s. 26.

³³ JUDÁK, Viliam. Náboženská situácia na Slovensku v XVII. storočí z pohľadu vatikánskych dokumentov, s. 15 – 16.

³⁴ JALOVECKÝ, Ján. Význam Trnavskej univerzity pre liturgiu v Cirkvi. In BANÍK, Andrej. (ed.) *Pamiatke trnavskej univerzity 1635 – 1777*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1935, s. 227.

20. augusta 1624 založil v Trnave Veľký seminár, 13. decembra 1626 Katolícke lýceum v Bratislave a v tom istom roku aj Kolégium Spoločnosti Ježišovej v Bratislave. Po zvážení potrieb tej doby založil v roku 1635, po súhlase kráľa Ferdinanda, Trnavskú univerzitu. Táto univerzita zohrala významnú úlohu v živote Katolíckej cirkvi na území Slovenska.³⁵

Arcibiskup Peter Pázmány urobil z Trnavy kultúrne a náboženské centrum. Tu zvolával aj synody, prostredníctvom ktorých chcel uviesť do praxe ustanovenia Tridentského koncilu, osobitne tie, ktoré sa dotýkali obnovy mravov.

Diecézne a provinciálne synody na prelome 16. a 17. storočia

Keďže náboženský indiferentizmus bol na vzostupe v celej krajine, Cirkev sa snažila hľadať riešenie situácie. Za tým účelom boli zvolávané synody, ktoré mali posilniť katolícku vieru. Synody neprejednávali len dogmatické, ale aj disciplinárne otázky. Kňazi boli upozorňovaní na nebezpečenstvo, ktoré predstavovala neposlušnosť v katolíckej viere a disciplíne, osobitne v oblasti liturgie.

Najvýznamnejšou osobnosťou náboženského života v 16. storočí bol bezpochyby ostrihomský arcibiskup Mikuláš Oláh, ktorý neváhal bojovať s reformačnými tendenciami v krajine. Ešte pred záverom Tridentského koncilu začal zvolávať synody. Už na predchádzajúcom pôsobisku, v Jágri, s entuziazmom bránil Katolícku cirkev. V roku 1553 sa stal ostrihomským arcibiskupom a za nevyhnutnú prioritu považoval lepšie vzdelávanie kléru, čo podľa jeho názoru mohlo najviac napomôcť obnove náboženského života.³⁶

Arcibiskup Oláh najprv nariadil kánonické vizitácie, aby mohol zistiť skutočný stav náboženského života v arcidiecéze. Potom zvolával synody, kde upozorňoval kňazov na nedostatky v oblasti disciplíny a vysluhovania sviatostí. Jedna z prvých synod, ktoré zvolal, sa konala v roku 1558 v Kláštore pod Znievom.³⁷

Na tejto synode arcibiskup Oláh hovoril o sviatostiach, predovšetkým o sviatosti kňazstva a Eucharistie a v ďalšom príspevku analyzoval život a správanie kňazov. Účastníci sa zaviazali, že budú vyučovať podľa predpísanej normatívy. Na synode boli prijaté tieto predpisy: všetky liturgické sviatky sláviť v liturgických rúchach príslušných farieb, dodržiavať liturgický kalendár, kostoly majú byť posvätené, klerici sa majú držať svojho odevu a zachovávať tonzúru.³⁸

V decembri roku 1559 sa zišli v Bratislave niektorí biskupi, aby pokračovali v obnove náboženského života. Rozhodli sa pozývať opátov a farárov na ďalšie diecézne a provinciálne synody.

Prvá provinciálna synoda bola zvolaná do Trnavy v apríli 1560 a podporil ju aj kráľ Ferdinand, ktorý pri tej príležitosti poslal list s výzvou k obnove Cirkvi v Uhorsku a požadoval, aby všetci kňazi slúžili podľa katolíckeho obradu a nie podľa obradov heretikov.

³⁵ MARKUS, Stefan. – TESTORE, Celestino. Pázmány, Peter. In PIZZARDO, Giuseppe. (ed.) *Enciclopedia Cattolica*, vol. IX. Città del Vaticano: Ente per l'Enciclopedia Cattolica e per il Libro Cattolico, 1952, s. 1012 – 1013.

³⁶ NEPŠINSKÝ, Vojtech. *Liturgia na Slovensku v období Tridentského koncilu*, s. 51.

³⁷ BUCKO, Vojtech. *Mikuláš Oláh a jeho doba*, s. 52 – 56.

³⁸ NEPŠINSKÝ, Vojtech. *Liturgia na Slovensku v období Tridentského koncilu*, s. 51 – 52.

Zasadania tejto synody sa konali v kostole sv. Mikuláša.³⁹

Záverý tejto synody obsahujú 37 kapitol. Pre náš výskum sú zaujímavé tie, ktoré sa týkajú liturgického života. V tretej kapitole s názvom „O sviatosti krstu“ synoda stanovuje, že je potrebné dodržiavať obrady krstu a používať požehnanú vodu a krizmu.

V štvrtej kapitole „O sviatosti birmovania“ sa stanovuje, že birmovanie má udeľovať katolícky biskup prostredníctvom pomazania svätou krizmou.

Piata kapitola pojednáva o Eucharistii a nariaďuje, že sláviť ju môžu len riadne vysvätení kňazi. Eucharistia sa má uchovávať v cibóriu.

Šiesta kapitola, „O sviatosti zmierenia“, poukazuje na skutočnosť, že sviatosť pokánia má svoje korene vo Svätom písme a dokazuje to aj niektorými citátmi cirkevných otcov. Iba ordinovaný kňaz s jurisdikciou môže vysluhovať túto sviatosť.

V siedmej kapitole „O sviatosti kňazstva“ nachádzame zoznam stupňov tejto sviatosti a popis úloh jednotlivých služobníkov podľa stupňov. Len biskup ich môže ordinovať. Účinok sviatostí sa nezakladá na svätosti alebo nehodnosti kňazov.

Ôsma kapitola „O sviatosti manželstva“ vysvetľuje, že manželstvo je inštitúcia, ktorú ustanovil samotný Boh.

Deviata kapitola „O sviatosti posledného pomazania“ opisuje pôvod a potrebu tejto sviatosti. Kto neuznáva túto sviatosť, vylučuje sám seba z Cirkvi.

Nasledujúce kapitoly hovoria o náuke o ospravedlnení, o svätej omši, o pôste, o úcte svätých a o modlitbách za zosnulých. O posväcovaní kostolov hovorí 21. kapitola (*De consecratione ecclesiarum et altarium*). Kostoly majú byť posvätené podľa katolíckych obrádov a ich múry majú byť pomazané svätou krizmou. Po znesvätení heretikmi je potrebné kostoly nanovo posvätiť.

V 22. kapitole sa zakazuje čítanie teologických kníh napísaných v ľudovom jazyku (ide o protestantskú literatúru), 23. kapitola predpisuje vhodné oblečenie pre klerikov a obsahuje zákaz nosiť bradu.

V zostávajúcich kapitolách sa opisujú povinnosti kanonikov, farárov a učiteľov. Nachádzame tu tiež i niekoľko usmernení ohľadom cirkevných pohrebov a slávení sviatkov svätých. Na záver nachádzame zoznam prikázaných sviatkov, ktoré sa majú zachovávať v Ostrihomskej provincii.⁴⁰

V krátkosti sme zhrnuli nariadenia synody, ktorá sa konala v Trnave v roku 1560 pod autoritou arcibiskupa Mikuláša Oláha. V jednotlivých kapitolách vidíme snahu riešiť novú náboženskú situáciu v Uhorsku, ktorá nastala príchodom reformácie v 16. storočí. Je obdivuhodné, že Cirkev v Uhorsku mala silu pre obnovu zvnútra už pred ukončením Tridentského koncilu. Arcibiskup Mikuláš Oláh sa na synode nevenoval len disciplinárnym otázkam života kléru, ale aj vysluhovaniu sviatostí v súlade s tradíciou Katolíckej cirkvi.

Nasledujúca provinciálna synoda sa konala v Trnave presne o rok neskôr, v apríli 1561. Po prečítaní povzbudení pápeža Pavla IV. boli potvrdené rozhodnutia predchádzajúcej synody z roku 1560. Arcibiskup pripravil tiež vyhlásenie, v ktorom od všetkých

³⁹ PÉTERFFY, Carolus. *Sacra Concilia Ecclesiae Romano – Catholicae in regno Hungariae*. Posonii: Typis Haeredum Royerianorum, 1742, s. 40.

⁴⁰ PÉTERFFY, Carolus. *Sacra Concilia Ecclesiae Romano – Catholicae in regno Hungariae*, s. 50 – 128.

klerikov provincie žiadal, aby zachovávali nariadenia synody, hlavne v baníckych mestách.⁴¹

Po ukončení Tridentského koncilu zvolal arcibiskup Oláh v apríli 1564 diecéznu synodu do Trnavy. Na jej začiatku boli potvrdené nariadenia provinciálnej synody z roku 1560. Arcibiskup potom promulgoval dekréty Tridentského koncilu (dňa 23. apríla 1564) a požiadal farárov, aby uviedli nariadenia koncilu do života. Rovnako bol zverejnený dekrét pápeža Pia IV. z 26. apríla 1564, ktorým pápež povoľuje Cirkvi v Uhorsku podávať sväté prijímanie pod obidvoma spôsobmi.⁴² Aktuálna situácia neumožňovala zvolanie provinciálnej synody, a preto boli koncilové dekréty promulgované aspoň na tejto diecéznej synode.

Nasledovali zložité roky. Asi päťdesiat rokov sa nekonala žiadna synoda a Ostrihomská arcidiecéza bola vakantná. Arcibiskup Mikuláš Oláh zomrel v roku 1568 a po ňom sa stal arcibiskupom Anton Vrancsics (1568 – 1573). Po jeho smrti spravovali arcidiecézu viacerí administrátori – Mikuláš Thelegdy (1573 – 1587), Ján Kutassy (1587 – 1592), Ján Chereody (1592 – 1596), potom znova Ján Kutassy (1597 – 1602), Štefan Szuhay (1602 – 1607).⁴³

Po polstoročí prichádzajú na scénu už veľké osobnosti rekatolizácie: František Forgács a Peter Pázmány. Hoci sa zdá, že prichádzajú už trochu neskoro, napriek tomu ich dielo prinieslo veľké ovocie.

František Forgács sa stal ostrihomským arcibiskupom v roku 1607. Po 47 rokoch od poslednej synody zvolal v roku 1611 provinciálnu synodu do Trnavy. Táto synoda bola z väčšej časti odpoveďou na Žilinskú synodu (28. – 30. marca 1610), na ktorej protestanti oficiálne založili nezávislú luteránsku cirkev. Arcibiskup Forgács na úvod prečítal list Pavla V. adresovaný uhorskému kléru (list datovaný 6. júla 1610).⁴⁴ Synoda vydala vlastné nariadenia rozdelené do piatich kapitol.

V prvej kapitole sa nachádza normatíva pre biskupov. Majú organizovať diecézne synody, vizitovať farnosti, odvolávať nehodných farárov alebo takých, čo nerezidujú vo farnosti, sláviť omšu za ľud, ustanovovať pôstne dni. V tejto kapitole nachádzame tiež zoznam prikázaných sviatkov platných pre celú provinciu. Počas vizitácií majú biskupi kontrolovať tiež stav liturgického života vo farnostiach, posvätné nádoby, rúcha a liturgické knihy (majú sa používať len schválené katolícke liturgické knihy).

Druhá kapitola je venovaná kňazom. Je nevyhnutné rešpektovať celibát, je potrebné odvolať tých kňazov, čo žijú v konkubinate. Farári majú vysluhovať v kostoloch sviatosť zmierenia.

V tretej kapitole sa nalieha na správne slávenie sviatostí. Je potrebné uchovávať Eucharistiu v bohostánku pre prijímanie chorých. Posvätné oleje sa majú uchovávať na vhodnom mieste. Je zakázané sláviť svätú omšu v rúchu, s kalichom a korporálom, ktoré

⁴¹ PÉTERFFY, Carolus. *Sacra Concilia Ecclesiae Romano – Catholicae in regno Hungariae*, s. 146.

⁴² BUCKO, Vojtech. *Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom*. Bratislava: Unia, 1939, s. 245.

⁴³ NEPŠINSKÝ, Vojtech. *Liturgia na Slovensku v období Tridentského koncilu*, s. 67 – 70.

⁴⁴ NEPŠINSKÝ, Vojtech. *Liturgia na Slovensku v období Tridentského koncilu*, s. 75 – 76.

nie sú posvätené. Farári majú dodržiavať predpisy koncilu o manželstve. Majú podporovať veľkonočnú svätú spoveď. Vo sviatočné dni má farár pozvať deti na vyučovanie katechizmu.

V štvrtej kapitole sa hovorí o časných majetkoch Cirkvi a o benefíciách. Piata kapitola zas hovorí o povinnosti arcidiaconov vizitovať farnosti. Počas vizitácie má arcidiacon skontrolovať kostol, spôsob vysluhovania sviatostí, liturgické knihy, skontrolovať, či sa farár modlí breviár, či káže Božie slovo a žije v celibáte.⁴⁵

Ak máme zhodnotiť pastoračné úsilie arcibiskupa Forgácsa, musíme najprv zvážiť obdobie, v ktorom pôsobil. Katolícka cirkev v tom čase utrpela veľké škody, keďže hneď po skončení Tridentského koncilu nebola zvolaná žiadna provinciálna synoda a s náležitou pozornosťou nebola vyučovaná katolícka náuka, hlavne o sviatostiach. Táto situácia bola dôvodom, pre ktorý sa do praxe dostali niektoré novoty neschválené koncilom. Až po približne päťdesiatich rokoch sa začínajú riešiť otázky doktríny a disciplíny. Po provinciálnej synode v roku 1611 našli často vizitátori vo farnostiach veľmi žalostný stav, keďže mnohé z nich sa už zriekli katolíckej viery.

Františka Forgácsa vystriedal jezuita Peter Pázmány, ktorý sa stal ostrihomským arcibiskupom v roku 1616 a v roku 1629 bol menovaný kardinálom. Snažil sa nájsť riešenie na vzniknutú kritickú situáciu. Krok po kroku chcel uskutočniť rekatolizáciu. Už v roku 1617 pozval jezuitov do Bratislavy. Počas svojho exilu vo Viedni (po Bethlenovom povstaní) založil priamo tam v roku 1623 seminár pre formáciu kňazov. V roku 1635 založil Trnavskú univerzitu na vzdelávanie a formáciu katolíckej inteligencie. Založil tiež kolégiu Spoločnosti Ježišovej v Banskej Bystrici (1648), Trenčíne (1649) a Košiciach (1635), s cieľom podporiť rekatolizáciu v Uhorsku zorganizoval aj viaceré synody.⁴⁶

Prvým krokom arcibiskupa Pázmánya, pokiaľ ide o synody, bolo prípravné zhromaždenie v Bratislave v roku 1628. Na tomto zhromaždení sa diskutovali otázky života a disciplíny kňazov a boli potvrdené všetky nariadenia provinčnej synody z roku 1611, ktoré sa dotýkali liturgického života. V roku 1629 arcibiskup zvolal diecéznu synodu do Trnavy. Hlavným cieľom tejto synody bolo skontrolovať stav uplatňovania dekrétov Tridentského koncilu v arcidiecéze. Vyzval farárov na riešenie situácie a k zodpovednosti za náboženský život. Počas synody sa prejednávali aj pohoršenia kňazov, konkubinát a dodržiavanie katolíckej náuky. V oblasti liturgie bola potvrdená normatíva provinčnej synody z roku 1611. Pre náš výskum je dôležité venovať pozornosť nariadeniu, aby vo všetkých farnostiach bol k dispozícii Ostrihomský rituál, ktorý dostali alebo ho majú dostať zadarmo od arcibiskupa.⁴⁷

Najdôležitejšou synodou bola pravdepodobne národná synoda v Trnave v roku 1630, kde kardinál Pázmány pod patronátom kráľa Ferdinanda II. pozval všetkých biskupov, opátov a kanonikov. Synoda sa začala 14. apríla 1630. Peter Pázmány zdôrazňoval, že táto synoda má byť prejavom vernosti voči rímskemu veľkňazovi a má odsúdiť všetky herézy. Jednotliví biskupi následne referovali o situácii vo svojich diecézach.

⁴⁵ PÉTERFFY, Carolus. *Sacra Concilia Ecclesiae Romano – Catholicae in regno Hungariae*, s. 199 – 217.

⁴⁶ NEPŠINSKÝ, Vojtech. *Liturgia na Slovensku v období Tridentského koncilu*, s. 80 – 81.

⁴⁷ PÉTERFFY, Carolus. *Sacra Concilia Ecclesiae Romano – Catholicae in regno Hungariae*, s. 250 – 286.

Dekréty tejto národnej synody stanovujú, že podľa povolenia Tridentského koncilu sa môže naďalej používať Ostrihomský misál i breviár, nakoľko sa používajú viac ako 300 rokov.⁴⁸

Synoda tiež stanovila, že preláti majú povinnosť rezidovať v mieste ich pastoračného pôsobenia a kanonici a farári musia dodržiavať rozhodnutia synody. Tiež sa rozhodlo, že farári majú prispievať na štúdiá klerikom, opáti sú podriadení miestnemu ordinarovi a aj príslušníci iných národností (poľskej a nemeckej) sú povinní zachovávať nariadenia synody. Je potrebné tiež pokračovať vo vizitáciách farností.⁴⁹

Pod autoritou kardinála Petra Pázmánya sa konala v tom istom roku aj diecézna synoda a neskôr v roku 1633 provinciálna synoda. Diecézna synoda v roku 1630 mala za úlohu informovať aj nižší klérus o rozhodnutiach Tridentského koncilu a národnej synody. Provinciálna synoda v roku 1633 ovplyvnila liturgický život v Ostrihomskej provincii. Na synode kardinál Pázmány, ako prímás Uhorska, informoval o rozhodnutí prijať Rímsky misál a Rímsky breviár, v zmysle dekrétu z 14. augusta 1632.⁵⁰ Synoda potvrdila toto rozhodnutie a všetky diecézy teda prijali rímsky obrad.⁵¹ Od tohto momentu sa v celom Uhorsku začal pri liturgii používať Rímsky misál, vydaný v roku 1570, a Rímsky breviár, vydaný v roku 1568 (obe liturgické knihy upravené podľa požiadaviek Tridentského koncilu).⁵²

Toto nariadenie sa však nedotklo Ostrihomského rituálu. Dôvodom je zrejme skutočnosť, že Rímsky rituál Pavla V., vydaný v roku 1614, nebol nikdy v pravom slova zmysle záväzný a bol ponechaný priestor pre miestne rituály.⁴⁶

Ustanovenia o manželstve na synodách po Tridentskom koncile Diecézno-provinciálna synoda v Trnave (1560)⁵³

Potvrďuje, že manželstvo patrí medzi sedem sviatostí (*Caput II – De Sacramentis in genere, § III.*). Potvrďuje manželskú prekážku duchovného príbuzenstva krstného rodiča pri krste (*Caput III – De baptismi sacramento, § VI.*), ktorá platí rovnako aj pre sviatosť birmovania v prípade birmovného rodiča (*Caput IV – De confirmationis sive chrismatis sacramento, § III.*).

Siedma kapitola je celá venovaná náuke a disciplíne sviatosti manželstva. Predstavuje manželstvo ako posvätný a nerozlučiteľný zväzok ustanovený Bohom. Hlavným účelom manželstva je nielen rozmnožovanie ľudského pokolenia (ako bolo v Starom Zákone), ale v Novom Zákone slúži predovšetkým ako liek proti smilstvu a symbolizuje spo-

⁴⁸ NEUNHEUSER, Burkhard. *Storia della liturgia attraverso le epoche culturali*. Roma: CLV – Edizioni liturgiche, 1999, s. 138.

⁴⁹ PÉTERFFY, Carolus. *Sacra Concilia Ecclesiae Romano – Catholicae in regno Hungariae*, s. 299 – 312.

⁵⁰ JALOVECKÝ, Ján. Význam trnavskej univerzity pre liturgiu v Cirkvi, s. 229.

⁵¹ FÖLDVÁRY, Miklos István. (ed.) *Ordinarius Strigoniensis impressum pluries Nurebergæ, Venetiis ed Lugduni annis Domini 1493 – 1520 (RMK III Suppl. I 5031, RMK III 35, 134, 165, 166, 238)*. Budapest: Argumentum, 2009, s. XIX.

⁵² ZVARA, Pavol. Rímsky misál – kniha pre slávenie omše. In *Nové Horizonty*. 2010, roč. 4, č. 2, s. 127; NOCENT, Adrien. I libri liturgici. In *La Liturgia, panorama storico generale (Anàmnese 2)*. Genova-Milano: Marietti 2005, s. 180.

⁵³ PÉTERFFY, Carolus. *Sacra Concilia Ecclesiae Romano – Catholicae in regno Hungariae*, s. 39 – 129.

jenie Krista s Cirkvou. Manželské puto je vďaka Kristovej milosti pevné, a preto je zákonom zakázané ho zrušiť; rozluka od stola a lôžka je prípustná len pre smilstvo alebo iné cirkevne schválené dôvody. Manželstvo, hoci vzniká súhlasom strán, je ideálne uzatvárané verejne pred Cirkvou a so súhlasom rodičov. Preto musia uzavretiu manželstva predchádzať trojaké verejné ohlášky (*trinae monitiones publicae*), aby sa predišlo sobášom v zakázaných stupňoch príbuzenstva. Text prísne upozorňuje, že osoby, ktoré zložili slávnostný sľub čistoty (napr. rehoľníci alebo kňazi), nesmú uzavrieť manželstvo, pretože takýto sľub je manželskou prekážkou rušiacou prípadný zväzok a robí ho neplatným. Kňazi, ktorí sa neustále dotýkajú Kristovho tela, sú osobitne viazaní k celibátu, aby mohli neustále a čisto slúžiť Bohu. Duchovné príbuzenstvo (*compaternitas*) získané krstom alebo birmovaním je tiež uznávanou manželskou prekážkou. Záverečná výzva zdôrazňuje, že veriaci musia prísne dodržiavať zákony Katolíckej Cirkvi, pretože mimo nej nie je spása (*Caput VII – De matrimonii sacramento*, § 1 – 4).

V 24. kapitole sa dopĺňajú ďalšie disciplinárne ustanovenia. Farári nesmú povoliť žiaden sobáš, pokiaľ neboli trikrát v priebehu sviatočných dní prednesené verejné ohlášky. Forma ohlášok je striktná a vyžaduje, aby farár vyzval verejnosť k oznámeniu akéhokoľvek opodstatneného dôvodu, prečo by sa zamýšľané manželstvo nemalo uzavrieť. Dôvody, ktoré manželstvu bránia (manželské prekážky), sú jasne definované: patrí sem pokrvné príbuzenstvo a švagrovstvo do štvrtého stupňa, rovnako ako silné duchovné príbuzenstvo (*cognatio spiritualis*), ktoré vzniká pri krste (medzi krstiteľom, krstencom a jeho rodičmi) a taktiež pri birmovaní. Medzi ďalšie prekážky patrí zákonné príbuzenstvo (adopcia), zloženie slávnostného sľubu čistoty alebo rehole, prípadne prijatie posvätných rád. Farári sú nabádaní, aby pri pochybnostiach konzultovali cirkevné authority. Okrem prekážok existujú aj obdobia zákazu svadobných slávností (Advent, Septuagesima, Prosebné dni). V mimoriadnych prípadoch, napríklad ak je manželský partner zajatý neveriacimi, druhý partner nesmie uzavrieť nový zväzok, pokým nie je istá správa o smrti zajatého. V prípade rozluky z dôvodu smilstva manželia nesmú uzavrieť iné manželstvo, kým druhý partner žije, ale sú povinní žiť čisto alebo sa zmieriť (*Caput XXIV – De officiis publicorum ministrorum Ecclesiae*, § X – *Doctrina monitione facienda et tempore nuptiarum*).

Synoda uvádza ešte niekoľko ustanovení súvisiacich s manželstvom. Manželka má byť pochovaná v hrobe svojho manžela, ak zomrel pred ňou (*Caput XXVII – De sepulturis*, § 1 *De loco sepulturae*). Kňaz musí pochádzať z legítimneho manželstva (*Caput XXX – Quales sint promovendi ad sacros ordines*).

Diecézna synoda v Trnave (1564)⁵⁴

Akty tejto synody sa stratili, Péterffy len uvádza, o čom sa malo jednať. Arcibiskup Oláh zvolal synodu v Trnave v roku 1564 predovšetkým s cieľom vyhlásiť dekréty Tridentského koncilu, text naznačuje, že k ich riadnej a slávnostnej promulgácii pre celé Uhorsko vtedy nedošlo. Synoda totiž pre prekážky a odpor, najmä zo strany šľachtou chráneného kleru, zostala len na úrovni diecéznej, a nie provinciálnej. To viedlo k otázke, či dekréty Tridentského koncilu sú v Uhorsku po právnej stránke záväzné.

⁵⁴ PÉTERFFY, Carolus. *Sacra Concilia Ecclesiae Romano – Catholicae in regno Hungariae*, s. 150 – 183.

Péterffy pripája pojednanie o záväznosti dekrétov a špecificky dekrétu o manželstve a kánonickej forme. Odvoláva sa na dielo P. Martina Szentiványiho, S. J.: *Dissertatio Paralipomenica, Rerum Memorabilium Hungariae, Tyrnaviae* 1699, kde autor obhajuje záväznosť dekrétov Tridentského koncilu v Uhorsku, hoci sa zdá, že neboli vyhlásené formálne pre celé Uhorsko. Autor textu argumentuje, že akonáhle je dekrét prijímaný v praxi (*usu receptum*), zvyk získava silu zákona, a to aj v prípade, že chýba oficiálne verejné vyhlásenie. Túto recepciu v Uhorsku podporovalo niekoľko faktorov:

Vôľa katolíckej hierarchie: Kráľ Ferdinand I. a predovšetkým celý cirkevný stav a biskupi mali pevné predsavzatie dekréty Tridentského koncilu zaviesť a dodržiavať.

Konanie biskupov a vikárov: Biskupi a ich generálni vikári neustále dohliadali na dodržiavanie týchto pravidiel. Manželstvá, ktoré neboli uzatvorené pred vlastným farárom a dvoma svedkami, boli dôsledne zakazované, vyhlasované za neplatné a rušené (*dissolvebant*), a to aj v prípade osôb z najvyšších kruhov. Zároveň prísne napomínali a trestali farárov, ktorí si trúfli asistovať pri sobášoch mimo svojej farnosti.

Potvrdenie neskoršími synodami: Nielen diecézne, ale aj neskoršie provinciálne synody, ako bola tá Forgáčsova v roku 1611 alebo Pázmaňova v roku 1629, potvrdzovali svoju legislatívu a cirkevné právo výslovne podľa predpisov Tridentského koncilu.

Podriadenie sa laikov: Katolícki laici prijímali a podriaďovali sa rozhodnutiam cirkevných súdov v manželských veciach, ktoré boli vydané podľa Tridentských dekrétov. Zaujímavosťou je, že aj protestanti (*Hæretici*), boli často nútení rešpektovať rozhodnutia cirkevných súdov týkajúce sa manželských prekážok stanovených koncilom.

Záverom Péterffy uvádza, že zvyk trvajúci dve storočia (v čase publikovania jeho diela) udelil dekrétom Tridentského koncilu silu zákona v celej krajine. Preto sa koncil považoval za prijatý katolíckym spoločenstvom Uhorska, hoci neprebehla formálna verejná promulgácia. Kánonická forma, ktorú stanovuje dekrét *Tametsi*, je teda aj v Uhorsku plne záväzná.

Piata diecézna synoda v Trnave (1566)⁵⁵

Oláh potvrdzuje, že už na minulej synode vyhlásil v diecéze dekréty Tridentského koncilu a plánuje aj založiť seminár na výchovu kňazov, čo sa oddialilo pre smrť pápeža Pia IV. i panovníka Ferdinanda I.

Provinciálna synoda v Trnave (1611)⁵⁶

Ohľadom sviatosti manželstva obsahuje niekoľko disciplinárnych upozornení. Manželstvo kňazov nie je platné a archidiakoni majú na to upozorňovať ľud počas vizitácií (*Caput II., III. Ut sacrilega Concubinariorum impuritas radicitus evellatur*).

Základné cirkevné predpisy pre uzatváranie manželstva, stanovené v súlade s dekrétmi Tridentského koncilu, vyžadujú, aby sa sobáš nekonával v Cirkvou zakázaných časoch. Pred samotným uzatvorením zväzku je povinné uskutočniť tri ohlásky počas troch sviatočných dní, aby sa verejne preverili prípadné prekážky. V prípade existencie vážneho

⁵⁵ PÉTERFFY, Carolus. *Sacra Concilia Ecclesiae Romano – Catholicae in regno Hungariae*, s. 184 – 186.

⁵⁶ PÉTERFFY, Carolus. *Sacra Concilia Ecclesiae Romano – Catholicae in regno Hungariae*, s. 190 – 218.

podozrenia, že by verejné ohlášky mohli viesť k zlomyseľnému prekazeniu manželstva, má Ordinár (biskup) právomoc udeliť výnimku, znížiť počet ohlášok alebo ich odložiť až po cirkevnom obrade (ale pred konzumáciou). Samotný sobáš musí prebehnúť v chráme zvyčajným obradom, pričom je zakázané sobášiť potulných a musia byť prítomní farár a minimálne dvaja alebo traja svedkovia. Všetky detaily o snúbencoch, svedkoch a dátume sobáša sa musia starostlivo zaznamenať do matriky určenej na tento účel (*Caput III., IX. In Matrimonii administratione*).

Archidiakon má pri vizitácii zisťovať aj to, či farár riadne vedie knihu sobášov (*Caput V., De visitatione ab Archidiacono instituenda*).

Ostrihomská diecézna synoda v Trnave (1629)⁵⁷

Synoda najskôr potvrdzuje a nariaďuje dodržiavanie všetkých ustanovení Provinčnej synody, ktorá sa konala v Trnave v roku 1611, týkajúcich sa slávenia sviatkov, mravov klerikov, udeľovania sviatostí a ďalších záležitostí. Napriek tomu sa zistilo, že každodenná skúsenosť si vyžaduje častejšie opakovanie a dôrazné nariadenie niektorých bodov. Synoda začína konštatovaním, že svätý a bezúhonný život klerikov je najsilnejším podnetom pre kresťanský ľud k zbožnému životu. Preto je nutné oplakávať skutočnosť, že disciplína v Uhorskom kráľovstve ochabla do takej miery, že mnohí kňazi, hoci sa zaviazali Bohu, sa neštítia verejne páchať hriech konkubinátu, čo je obrovské pohoršenie. Táto nehanebnosť dokonca zašla tak ďaleko, že niektorí kňazi sa pokúšajú spájať so svojimi konkubínami pred tvárou Cirkvi prostredníctvom iných kňazov, akoby medzi nimi mohlo byť platné manželstvo. A hoci sa doposiaľ títo kňazi tolerovali kvôli akútnemu nedostatku duchovných, aby neostal ľud bez sviatostí, teraz, keď počet zbožných kňazov narastá, Synoda nariaďuje prísne opatrenia v súlade s posvätnými kánonmi. Ak bude kňaz odteraz pristihnutý pri konkubináte, musí byť, bez ohľadu na jeho osobu a bez akýchkoľvek súdnych prietáhov, len na základe zistenej pravdivosti skutku, zbavený úradu. Okrem toho budú jeho deti navždy nespôsobilé na cirkevné benefíciá, vrátane kanonických, dokonca aj po prípadnej legitimácii. Archidiakoni sú pod hrozbou svedomia povinní vykonať dôkladné vyšetrovanie, pričom v prípade potreby majú požiadať o pomoc aj svetskú moc. Archidiakoni musia tiež poučiť ľud o tom, že manželstvo kňazov je neplatné, pretože ak muž nemôže po sobáši vziať inú ženu, o čo viac kňaz, ktorý sa pri vysviacke zaviazal Bohu, nemôže vstúpiť do manželstva proti svojej prísaha. Synoda taktiež naliehavo žiada pozemkových pánov, aby prísne potrestali svojich poddaných, ktorí akokoľvek pomáhajú pri uzatváraní takýchto neplatných sobášov. Napokon synoda potvrdzuje nariadenia Tridentského koncilu, ktoré zakazujú klerikom nielen notorický konkubinát, ale aj spolužitie s akýmikoľvek podozrivými ženami, pričom za neposlúchnutie po troch varovaniach hrozia tresty od odňatia príjmov až po trvalú stratu benefícií a exkomunikáciu. Jurisdikcia v týchto záležitostiach patrí priamo biskupom, ktorí majú postupovať rýchlo, len na základe zistenej pravdy (*Caput III., Quibus in rebus Reformatio effîcax requiratur, I.*).

⁵⁷ PÉTERFFY, Carolus. *Sacra Concilia Ecclesiæ Romano – Catholicæ in regno Hungariæ*, s. 232 – 265.

Vnútorá tiráž knižného dokumentu Tridentského koncilu

Záver

Predkladaná historická štúdia prináša nové poznatky o procese recepcie manželského práva v Uhorsku, pričom kľúčové zistenia sa viažu predovšetkým na zavedenie a vynuovenie povinnej kánonickej formy manželstva definovanej dekrétom *Tametsi*. Analýza prameňov preukázala, že implementácia tejto normy v Uhorsku prebiehala špecifickým spôsobom a musela prekonať dlhodobú tradíciu tajných a zvykových manželstiev.

Zásadným zistením štúdie je vyjasnenie právnej záväznosti tridentských dekrétov v uhorskom priestore. Hoci pokus arcibiskupa Mikuláša Oláha o slávnostnú a celoplošnú promulgáciu koncilových dekrétov na synode v roku 1564 narazil na odpor a zostal len na diecéznej úrovni, výskum potvrdzuje, že kánonická forma nadobudla silu zákona prostredníctvom právnej obyčaje – princípu *usu receptum*. Zavedenie kánonickej formy teda nebolo jednorazovým aktom, ale procesom, v ktorom vôľa hierarchie a konzistentná súdna prax nahradili chýbajúcu formálnu promulgáciu.

Štúdia ďalej preukázala, že cirkevná disciplína v Uhorsku bola v otázke formy nekompromisná. Manželstvá uzatvorené bez prítomnosti vlastného farára a dvoch svedkov boli dôsledne vyhlasované za neplatné a rušené, a to bez ohľadu na spoločenské postavenie snúbencov, vrátane príslušníkov šľachty. Týmto prístupom sa podarilo eliminovať inštitút tajných manželstiev (*matrimonium clandestinum*), ktorý bol v Uhorsku bežný ešte na konci 15. storočia.

Dôležitým zistením je aj konkrétny dopad synodálnej legislatívy zo 17. storočia na administratívnu prax. Synoda z roku 1611 nielenže potvrdila nutnosť ohlások a prítomnosti svedkov, ale zaviedla aj povinnosť viesť matričné záznamy o sobášoch, do ktorých sa museli zapisovať údaje o snúbencoch a svedkoch. Táto normatíva, spolu s neskorším nariadením synody z roku 1629 o povinnom používaní *Rituale Strigoniense*, definitívne ukončila obdobie právnej neistoty a zjednotila liturgickú i právnu stránku vzniku manželstva na celom území provincie. Výskum tak potvrdzuje, že napriek počiatočným prekážkam a absencii formálnej promulgácie sa Uhorsko v priebehu dvoch storočí plne integrovalo do potridentského právneho rámca.

BIBLIOGRAFIA

- BUCKO, Vojtech. *Mikuláš Oláh a jeho doba*. Bratislava: Vedecké ústavy mesta Bratislavy, 1940.
- BUCKO, Vojtech. *Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom*. Bratislava: Unia, 1939.
- Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytar 1000 – 1895, diel 1, 1000 – 1526*. Budapest, 1899.
- DUFKA, Vlastimil. *Cantus Catholici (1655): Il primo libro stampato dei canti cattolici per la liturgia e per la catechesi in Slovacchia. Analisi storica, liturgico – musicale e pastorale*. Trnava: Dobrá kniha, 2007.
- DVOŘÁKOVÁ, Daniela. Manželstvo uhorskej šľachty. In KRAS, Piotr – NODL, Martin. (ed.) *Manželství v pozdním středověku: rituály a obyčaje*. Praha: Filosofia, 2014, s. 227 – 236.

- FÖLDVÁRY, Miklos István. (ed.) *Ordinarius Strigoniensis impressum pluries Nurebergæ, Venetiis ed Lugduni annis Domini 1493 – 1520* (RMK III Suppl. I 5031, RMK III 35, 134, 165, 166, 238). Budapest: Argumentum, 2009.
- KHLÓSZ, Paul. *Praxis. Seu forma processualis fori spiritualis in Mariano-apostolico Hungariae regno usu recepta*. Tyrnaviae, 1756.
- HRDINA, Antonín Ignác. Tridentský dekret Tametsi. In *Revne církevního práva*, 1998, roč. 11, č. 3, s. 323 – 347.
- CHALOUPECKÝ, Václav. *Staré Slovensko*. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 1923.
- JALOVECKÝ, Ján. Význam Trnavskej univerzity pre liturgiu v Cirkvi. In BANÍK, Andrej. (ed.) *Pamiatke trnavskej univerzity 1635 – 1777*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1935, s. 239 – 255.
- JUDÁK, Viliam. Náboženská situácia na Slovensku v XVII. storočí z pohľadu vatikánskych dokumentov. In DORULA, Ján. (ed.) *Obdobie protireformácie v dejinách slovenskej kultúry z hľadiska stredoeurópskeho kontextu*. Bratislava : Slavistický kabinet SAV, 1998, s. 9 – 22.
- KOMOROVSKÝ, Ján. *Tradičná svadba u Slovanov*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1976.
- LACLAVÍKOVÁ, Marianna. Formovanie úpravy majetkových vzťahov medzi manželmi (od vzniku uhorského štátu do prvej československej kodifikácie rodinného práva). Bratislava: Veda, 2010.
- LUBY, Štefan. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: Iura edition, 2002.
- MARKUS, Stefan. – TESTORE, Celestino. Pázmány, Peter. In PIZZARDO, Giuseppe. (ed.) *Enciclopedia Cattolica, vol. IX*. Città del Vaticano: Ente per l'Enciclopedia Cattolica e per il Libro Cattolico, 1952, s. 1012 – 1013.
- NEPŠINSKÝ, Vojtech. *Liturgia na Slovensku v období Tridentského koncilu*. Badín: Kňazský seminár sv. Františka Xaverského, 1998.
- NEUNHEUSER, Burkhard. *Storia della liturgia attraverso le epoche culturali*. Roma: CLV – Edizioni liturgiche, 1999.
- NOCENT, Adrien. I libri liturgici. In *La Liturgia, panorama storico generale (Anàmnese 2)*. Genova-Milano: Marietti 2005, s. 129 – 183.
- PÉTERFFY, Carolus. *Sacra Concilia Ecclesiae Romano – Catholicae in regno Hungariae. Pars II*. Posonii: Typis Haeredum Royerianorum, 1742.
- ŠOLTÉS, Peter. Konfesionálne zmiešané manželstvá v Uhorsku. Právne normy a sociálna Prax do roku 1848. In *Historický časopis*, 2014, roč. 62, č. 3, s. 415 – 446.
- ŠPIRKO, Jozef. *Cirkevné dejiny II*. Turčiansky sv. Martin: Neografia, 1943.
- ŠVECOVÁ, Adriana – VLADÁR, Vojtech. Causae matrimonii v uhorskej kánonistike a cirkevnosúdnej praxi prvej polovice 19. storočia. In *Historický časopis*, 2024, roč. 72, č. 1, s. 25 – 47. <https://doi.org/10.31577/histcaso.2024.72.1.2>
- ŠVECOVÁ, Adriana. „Čo Boh spojil, nech človek nerozlučuje“ (Mt 19,6) – separácia od stola a lôžka na príklade sporu manželov Huberovcov z počiatku 19. storočia. In *Studia Historica Nitriensia*, 2013, roč. 27, č. 2, s. 358 – 376. <https://doi.org/10.17846/SHN.2023.27.2.358-376>

- ŠVECOVÁ, Adriana. Kánonické manželstvo v Uhorsku na prahu modernej doby (všeobecný hmotnoprávny základ). In *Revue církevního práva*, 2015, roč. 21, č. 3, s. 23 – 44.
- ZLATOŠ, Štefan. Z dejín Trnavskej univerzity. In BANÍK, Andrej. (ed.) *Pamiatke trnavskej univerzity 1635 – 1777*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1935, s. 26 – 64.
- ZVARA, Pavol. Rímsky misál – kniha pre slávenie omše. In *Nové Horizonty*. 2010, roč. 4, č. 2, s. 127 – 131.

Tento príspevok je výstupom projektu VEGA 1/620/2023:
„*Matrimonium Strigoniense – výskum a kritické vydanie sobášneho obradu z Ostrihomského rituálu (1625)*.“

Adresy autorov:

SL.Lic. Andrej Krivda, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta
Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: andrej.krivda@ku.sk

JUDr. ThLic. Lukáš Sekerák, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta
Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: lukas.sekerak@ku.sk